

УДК 343.2

DOI <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2019.5.47>**Дмитро Третяков,**

канд. юрид. наук, заступник начальника управління
з розслідування кримінальних проваджень слідчими органів прокуратури
та процесуального керівництва прокуратури Одеської області,
доцент кафедри кримінального права, процесу та криміналістики
Інституту права, економіки та міжнародних відносин
Міжнародного гуманітарного університету

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ПРОТИДІЯ ЗЛОЧИНУ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТ. 369 КК УКРАЇНИ

У статті проаналізовано деякі кримінально-правові аспекти протидії злочинам, пов'язаним із корупцією. Зазначено, що ця проблема розглядалася й у минулому, але форми боротьби із цим негативним явищем стосувалися переважно злочину одержання неправомірної вигоди. Наведено статистичні дані щодо таких злочинів, як надання та одержання неправомірної вигоди, зазначено, що вони мають значну тенденцію до зростання, набувають дедалі більшого розмаху і призводять до дезорганізації суспільного життя. Одним із основних чинників, що не дає змоги вести ефективну боротьбу з корупційними злочинами, є неготовність політичних сил суспільства і правоохоронних органів до безкомпромісної боротьби з ними.

Ключові слова: протидія злочинності, корупція, запобігання корупції, неправомірна вигода, кримінальне право.

Постановка проблеми. Неправомірна вигода часто вважається універсальним інструментом вирішення проблем у відносинах бізнесу й держави, людини й держави. У сучасному світі проблема корупційних злочинів і боротьба з ними є актуальною, оскільки побудова правової держави має на меті створити таку правову систему, за якої будь-яка особа чи організація не буде зазнавати обмежень, не передбачених законом, і завжди матиме змогу правомірним шляхом захистити свої інтереси, порушені чиновником будь-якого рівня.

Мета статті – проаналізувати деякі кримінально-правові аспекти протидії злочинам, пов'язаним із корупцією.

Виклад основного матеріалу. В Україні це явище охопило багато сфер суспільного життя. Саме тому особливо останнім часом значна увага приділяється вдосконаленню наявних і пошуку нових форм і методів протидії злочинам цієї категорії.

Варто згадати, що певні корупційні злочини вчиняються не лише за участі службових осіб, а й за участі громадян. Це завжди прояв волі двох: того, хто пропонує, обіцяє або надає неправомірну вигоду, і того, хто приймає таку пропозицію, обіцянку або одержує неправомірну вигоду. Тому, щоб боротьба з цими явищами була більш ефективною, необхідно приділяти значну увагу не тільки фактам одержання такої вигоди, а й фактам її надання [1, с. 40].

Зазначимо, що ця проблема розглядалася й у минулому, але форми боротьби із цим негативним явищем стосувалися переважно злочину одержання неправомірної вигоди.

Питанням боротьби з корупцією в різних сферах суспільного життя присвячено багато наукових праць, над цією проблемою працюють цілі науково-дослідні інститути, але досягти реальних позитивних результатів поки що не вдалось. За даними статистики, такі злочини, як надання й одержання неправомірної вигоди, мають значну тенденцію до зростання, набувають дедалі більшого розмаху і призводять до дезорганізації суспільного життя. Тому нагальним питанням є знайдення шляхів протидії цьому злу.

Згідно з даними Transparency International, Україна в індексі сприйняття корупції за 2017 рік здобула 30 балів із 100 можливих і посіла 130 місце (зі 180 країн). Це на 1 бал більше та на 1 позицію вище, ніж у 2016 році (29 балів, 131 місце зі 176 країн). Але в динаміці результати минулого року нижчі (1 бал проти 2), ніж у 2016 році [2]. Безумовно, це не може не непокоїти.

Проблемам кримінально-правового визначення корупції та запобігання цьому небезпечному явищу присвячені роботи багатьох вітчизняних та іноземних учених, які зробили значний внесок у наукове розроблення питань боротьби зі службовою злочинністю: Б.В. Волженкіна, І.А. Гельфанда, А.А. Герцензона, Б.В. Здравомислова, А.К. Квіцинія,

В.Ф. Кириченко, А.І. Кирпичникова, М.Й. Коржанського, Н.П. Кучерявого, М.І. Мельника, Ю.І. Ляпунова, Г.М. Мінковського, Г.К. Мішина, П.П. Михайленка, Д.Г. Михайленка, В. Рейсмана, О.Я. Светлова, Х. Тама, А.Н. Трайніна, І.К. Туркевич та інших.

Масштаби корупції в Україні свідчать, що нині в нас ще багато не лише тих службових осіб, які хочуть одержувати неправомірну вигоду, а й тих громадян, які хочуть її надавати, аби незаконно вирішувати свої життєві проблеми, починаючи з ухилення від відповідальності за різноманітні правопорушення й закінчуючи незаконним отриманням тих чи інших благ. Тому протидія корупції має включати заходи, спрямовані на зниження корупційної активності не лише представників влади, а й громадян, що є надзвичайно актуальним питанням сьогодні.

Заходи, спрямовані на протидію корупції, умовно поділяються на дві загальні групи. У першу входять заходи боротьби із зовнішніми проявами корупції (з уже наявною корупцією, з конкретними корупціонерами). До другої групи належать заходи боротьби з інституціональними передумовами, що зумовлюють корупцію (з потенційною корупцією).

Продовжуючи розгляд цього питання, варто погодитися з позицією М.І. Мельника щодо змісту термінів, якими характеризується діяльність, скерована проти корупції. Так, термін «протидія» відображає весь комплекс заходів впливу на корупцію, включаючи вплив на її соціальні передумови, причини й умови злочину, правоохоронну діяльність щодо виявлення, розслідування таких діянь, притягнення осіб, винних у їх учиненні, до відповідальності. Термін «боротьба» асоціюється переважно з моментом активного наступу на корупцію, із застосуванням репресивних заходів кримінально-правового й іншого характеру, з протиборством із конкретними проявами корупційних злочинів, особами, котрі їх учинили. Він зазвичай не ототожнюється із заходами профілактичного характеру. Отже, термін «протидія» («діяти проти») є ширшим від терміна «боротися» [3, с. 23].

Ефективна боротьба з наданням неправомірної вигоди не може бути здійснена в результаті разових і короткочасних акцій будь-якого ступеня активності й суворості, а потребує довгострокових соціально-економічних, політичних і правових перетворень. Ця діяльність має базуватися на поєднанні профілактичних і репресивних заходів. При цьому пріоритетна роль має надаватися профілактичним заходам на загально-соціальному та спеціально-кримінологічному рівнях [4, с. 27].

На практиці можливі дві ситуації участі громадянина в процесі корупції. Перша ситуація виникає тоді, коли громадянина змушують стати на її шлях: у нього прямо вимагають неправомірну вигоду за виконання чи невиконання в його інтересах певних дій чи створюють відповідні умови, однозначно даючи зрозуміти, що вирішення його питання потребує відповідної плати. Всеволоддя і свавілля чиновництва, від якого чесному громадянину сьогодні немає захисту, спричиняють руйнівні наслідки. Від безвихідності й незахищеності люди озлоблюються, морально й духовно спустошуються, втрачають здатність, бажання та волю протистояти несправедливості, насильству над людською гідністю, втрачають відчуття свого зв'язку з державою, обирають кримінальні шляхи виживання. Зокрема, громадянам, як правило, щоб скористатися послугами влади, нічого не залишається, як удатися до надання неправомірної вигоди. Але в багатьох випадках ініціатива щодо надання неправомірної вигоди йде власне від осіб, які її обіцяють, пропонують і надають. Громадяни за допомогою надання неправомірної вигоди намагаються неправомірно скористатися послугами влади, не маючи, як правило, можливості або не маючи мотивації скористатися нею правомірним шляхом. Саме вони ініціюють вручення її чиновникові, нав'язують дарунки, гроші, спиртне, аби отримати те, що потрібно, зрушити, прискорити справу. Разом із тим суспільство ніяк не хоче зрозуміти (і звикнути), що неправомірна вигода легко розбешує будь-яку відповідальну особу й вимушує її геть забути про закон.

Сьогодні головним недоліком діяльності адміністративних органів є ставлення до приватної особи як до прохача, орієнтація не на задоволення очікувань особи, а на формальне дотримання правил. Тому необхідно розробити модель організації надання адміністративних послуг відповідно до міжнародних стандартів, узявши за приклад Британську модель інформування клієнтів про послуги та їх стандарти. Ця модель орієнтована на клієнта й закликає до прозорого управління шляхом надання клієнтам ясної і стислої інформації. Це є необхідним, адже в нашій державі не завжди знаєш, за що платиш і в якій ситуації які послуги тобі зобов'язані надати. Крім того, немає належного доступу до інформації та її прозорості. Громадяни можуть використати своє право оскарження лише тоді, коли вони повністю проінформовані й повністю озайомлені зі своїми правами. Тому необхідно прийняти Декларацію про стандарти послуг і визначити єдине місце для отримання інформації

(місце комплексного обслуговування). Варто вести пошук нетрадиційних, навіть парадоксальних методів виходу зі становища, що склалося. Необхідно відроджувати й прищеплювати почуття господаря, щоб людина приходила не як прохач, а як господар, який своїми податками утримує чиновників усієї бюджетної сфери.

Оскільки надання/одержання неправомірної вигоди передбачає присутність двох суб'єктів, злочину не буде скоєно, якщо закон зможе відлякати хоча б одного з учасників. Отже, деякі країни не вважають надання неправомірної вигоди злочином. В одному інтерв'ю в Тайвані 1995 року міністр юстиції Ма Інг-Джеу висловив невдоволення тим, що тайванський закон не вбачає злочину в тому, що громадянин пропонує неправомірну вигоду. Він стверджував, що брак такого правопорушення, «здається, заохочує бізнесменів давати всі види подарунків» і є основною перешкодою для викорінення «культури» давання грошей чиновникам у червоних конвертах. Навпаки, в Чилі надання неправомірної вигоди є кримінальним правопорушенням, тоді як одержання – ні, поки воно не супроводжується іншим правопорушенням [5].

Стимування злочинної поведінки осіб, які надають неправомірну вигоду, також залежить від імовірності виявлення цього злочину, що через високий рівень його латентності становить надзвичайну складність. Суспільство вважає, що ці злочини не викриваються й винні не несуть покарання, тому й не бояться скоювати їх. Кримінальні провадження про корупційні злочини треба більше висвітлювати через засоби масової інформації (телебачення, радіо, Інтернет), щоб боротися з таким громадським ставленням.

Висвітлення в ЗМІ проявів корупції як має загальнопревентивне значення, так і безпосередньо впливає на можливість застосування уповноваженими органами боротьби із цим злом.

Факт надання неправомірної вигоди дуже важко довести, тому це потребує великої й дуже складної слідчої роботи, необхідно проводити спеціальну підготовку кадрів, які ведуть досудове розслідування та проводять оперативно-розшукову діяльність.

Успішне виявлення корупційних злочинів залежить від інсайдерів, які б повідомляли про порушення. У протидії ним треба застосовувати засоби, які формували б антикримінальну культуру в громадян. Соціальну культуру громадян формують такі чинники, як соціальна практика й соціальне просвітництво. Щодо соціального просвітництва, то тут незамінну роль відіграють засоби масової інформації. Завдяки притаманному їм механізму впли-

ву на людину вони здатні як культуризувати громадян, так і декультуризувати їх. В Україні нагальною є потреба в ЗМІ, здатних створювати продукт, що сприяв би розвитку політичної, економічної, правової, моральної культури громадян, з якою злочинність несумісна [6, с. 37].

Більше не можна ігнорувати цю важливу проблему. Ситуація вимагає рішучих дій з боку уповноважених державних органів. Свій вклад повинна внести й уся громадськість країни на чолі з неурядовими організаціями. Саме недержавний «третій сектор» здатний проводити просвіту населення та пропагувати чесну поведінку, невинно контролювати державну владу на предмет корупції, розробляти, пропонувати й лобювати назрілі законодавчі зміни.

Висновки

Підсумовуючи, варто зазначити, що шляхи вирішення проблеми боротьби зі злочином, передбаченим ст. 369 Кримінального кодексу України, зводяться не тільки до того, щоб збільшувати санкції статей, афішувати ці справи тощо, потрібно боротися з проблемою докорінно, шукати підстави, що підштовхують людей на скоєння цих злочинів.

Корупція – дуже складне явище, яке не можна викоренити одним махом. Потрібні системні, комплексні, подекуди жорсткі заходи. Потрібна потужна пропагандистська програма. Але головне – потрібна сміливість. Адже боротьба з корупцією неминуче зіткнеться із сильною протидією. Ніхто добровільно не відмовиться від звичних «чорних схем». А ті, хто буде боротись із цим злом, зіткнуться зі спробами підкупу, шантажу, прямих погроз.

Корупція – це властивість, що притаманна людям, отже, повністю позбутись цього явища неможливо.

Боротьба з корупцією не є легкою та швидкою справою через глибоко вкорінені її причини й наслідки. Насамперед на загальний стан корупції в державі негативно впливає низька соціальна культура населення. Одним із основних чинників, що не дає змоги вести ефективну боротьбу з корупційними злочинами, є неготовність політичних сил суспільства і правоохоронних органів до безкомпромісної боротьби з ними, відсутність політичної волі, політичних і соціальних традицій публічного викриття корупціонерів, а також сучасних спеціальних криміналістичних методик виявлення актів надання й одержання неправомірної вигоди.

Тому багато що залежатиме від злагоженості дій усіх органів державної влади на загальнодержавному та регіональному рівнях, ставлення до проблеми боротьби з корупцією з боку держави та її громадян.

Список використаних джерел:

1. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України. Особлива частина / під заг. ред. В.Я. Тація, В.І. Борисова, В.І. Тютюгіна. Харків: Право, 2013. С. 1039.
2. URL: <https://ti-ukraine.org/research/indeks-koruptsiyi-cpi-2017/>.
3. Мельник М.І. Протидія корупції: поняття, мета, напрями. *Право України*. 2002. № 4. С. 23.
4. Костенко О.М. Корупція як проблема політичної кримінології. *Правова держава: щорічник наукових праць Інституту держави і права ім. В.М. Корецького НАН України*. Вип. 14. Київ, 2003. С. 27–30.
5. Борисов В., Кальман О. Громадянське суспільство та питання подолання корупції. *Вісник Академії правових наук України*. 2005. № 2 (41).
6. Мельник М. Дача хабара: проблемні питання кваліфікації і звільнення від відповідальності. *Предпринимательство, хозяйство и право*. 1999. С. 37–41.

В статье проанализированы некоторые уголовно-правовые аспекты противодействия преступлениям, связанным с коррупцией. Отмечено, что данная проблема рассматривалась и в прошлом, но формы борьбы с этим негативным явлением касались преимущественно преступления получения неправомерной выгоды. Приведены статистические данные по таким преступлениям, как предоставление и получение неправомерной выгоды, указано, что они имеют значительную тенденцию к росту, приобретают все больший размах и приводят к дезорганизации общественной жизни. Одним из основных факторов, не позволяющим вести эффективную борьбу с коррупционными преступлениями, является неготовность политических сил общества и правоохранительных органов к бескомпромиссной борьбе с ними.

Ключевые слова: противодействие преступности, коррупция, предотвращения коррупции, неправомерная выгода, уголовное право.

The article analyzes some criminal-legal aspects of counteraction to crimes connected with corruption. It is noted that this problem was considered in the past, but forms of struggle with this negative phenomenon concerned mainly the crime of obtaining illegal benefits. The statistics on such crimes, such as the provision and receipt of unlawful benefits, indicate that they have a significant tendency to increase, become more and more widespread and lead to disorganization of public life. One of the main factors preventing the effective fight against corruption crimes is the unwillingness of the political forces of society and law-enforcement bodies to uncompromising struggle with them.

Key words: counteraction to crime, corruption, prevention of corruption, unlawful profit, criminal law.